

Värdeteori: översikt

Föreläsning 3

Det karaktäristiska för värdeteorin är:

1. att den handlar om *normer, värden och värderingar*, och
2. att den studerar dessa ur just *filosofisk* synvinkel.
Mer specifikt: ur
 - *semantisk* (språkfilosofisk),
 - *ontologisk* (metafysisk), och
 - *epistemologisk* (kunskapsteoretisk) synvinkel

Även vissa *logiska* och *psykologiska* teser diskuteras inom värdeteorin

Värdesemantik

(den *språkfilosofiska* delen av värdeteorin)

- Vad är den *språkliga meningen* hos (satsen som innehåller) värdestermer (som 'bra', 'fel', 'bör', 'god', 'vacker', etc.)?
- Vad är värdespråkets *funktion*?
- Är det meningsfullt att tala om värdesatser (t.ex. "Det är fel att döda") som *sanna* eller *falska*?

Värdeontologi

(den *metafysiska* delen av värdeteorin)

- Finns det *sanna värderingar*?
- Om ja, vad är det som *gör dem sanna*?
- Finns det *fakta* på värdeområdet? Kan det t.ex. vara ett faktum att det är fel att döda?
- I vilken mening kan värdeegenskaper (såsom skönhet, godhet, börhet, felhet) sägas *existera*?

Värdeepistemologi

(den *kunskapsteoretiska* delen av värdeteorin)

- Är det möjligt att nå *kunskap* i värdefrågor? Kan man t.ex. *veta* att det är fel att döda el. att man bör hjälpa andra?
- Om ja, *hur* når vi sådan kunskap? Är det genom förnuftet eller genom våra fem sinnen? Eller på något annat vis?
- Kan man *bevisa* el. *rättfärdiga* en värdering? I så fall *hur*?

Bergströms taxonomi: s 66

Värdesemantik	Värdeontologi	Värdeepistemologi
Objektivism	Realism	Kognitivism
Naturalism	Idealism	Skepticism
Emotivism/ Preskriptivism	Nihilism	

Även vissa *psykologiska* frågor diskuteras inom värdeteorin. T.ex.

- Är det så att vi alltid (med nödvändighet) är *motiverade* att handla i enlighet med våra egna värderingar?
- T.ex. är vi alltid motiverade att göra det vi själva anser att moralen kräver av oss? Och är vi alltid motiverade att avstå från att göra det vi själva anser vara moraliskt fel?

Vissa *logiska* frågor diskuteras också inom värdeteorin. T.ex.

- Kan värdesatser ingå i *giltiga härledningar*?
- Om ja, förutsätter det isf att det är meningsfullt att tala om värdesatser som *sanna eller falska*?
- En giltig härledning är ju sådan att om premisserna är sanna så är slutsatsen sann...

Värdesemantik

Skilj mellan två olika typer av språkliga satsar:

1. Satsar som används för att göra påståenden (Påståendesatser), och
2. Satsar som används för att uttrycka känslor, attityder, inställningar eller för att rikta uppmaningar

- Ett exempel på en vanlig *påståendesats* är "Tavlan är rektangulär"

- Anta att en person uppriktigt yttrar denna sats och att denna person är en kunnig språkanvändare och förstår satsens mening
- Vi kan då säga att personen ifråga befinner sig i ett visst *mentalt tillstånd* – en *trosföreställning*: hon *tror* att tavlan är rektangulär. Hon tror att tavlan har egenskapen att vara rektangulär

- Påståendesatser uttrycker alltså *trosföreställningar* om att något *objekt* har någon *egenskap*
- Påståendesatser/trosföreställningar kan vara *sanna* eller *falska* beroende på om de stämmer överens med verkligheten
- Satsen "Tavlan är rektangulär" (och trosföreställningen att tavlan är rektangulär) är *sann* om tavlan verkligen har egenskapen att vara rektangulär och *falsk* om tavlan *inte* har denna egenskap

- Vissa satsar används istället för att uttrycka attityder, inställningar, rikta uppmaningar
- Anta att en person uppriktigt yttrar satsen "Fy tusan för den tavlan!" Anta igen att denna person är en kunnig språkanvändare och förstår satsens mening
- I detta fall har personen *inte* någon *trosföreställning* och hon tillskriver *inte* någon egenskap till tavlan. Hon har snarare en *inställning gentemot* tavlan

- Inställningar kan *inte* vara sanna eller falska då de inte *handlar om* hur verkligheten är
- Man kan urskilja påståendesatser genom att fråga sig om det är *meningsfullt* att säga att satsen är sann eller falsk
- Det är meningsfullt att säga ”Det är sant att tavlan är rektangulär”
- Medan ”Det är sant att fy tusan för den tavlan!” är helt obegripligt

1. Lisa är 26 år gammal
2. Låtom oss fröjdas i ungdomens vår!
3. Hur mycket är klockan?
4. Klockan är 14:36
5. Öppna fönstret!
6. Gud är allsmäktig!
7. Hurra för gud!
8. Solen skiner idag
9. Va skönt!
10. Det är skönt att sitta i solen!
11. Rektanguläritet är en egenskap
12. Oj, vilken tavla!

Fundera!

- Vilka av dessa satser kan (meningsfullt) sägas vara *sanna* /*falska*? (Dvs. vilka av dessa satser är *påståendesatser*?)
- Vilken *egenskap* är det som tillskrivs *till vad*?

Men hur är det då med värdesatser?

Två positioner:

Kognitivism: Värdesatser fungerar *beskrivande* på samma sätt som vanliga *påståendesatser*.
Värderingar är *trosföreställningar* om att ngt förhåller sig på ett visst vis

Icke-kognitivism: Värderingar är *inställningar till saker* (känslor, attityder)
Värdesatser *uttrycker* inställningar el. riktar uppmaningar

Kognitivistiska teorier

- Anta att Nisse (uppriktigt) säger ”Abort är fel!”
- Anta också att Nisse är en kunnig språkanvändare och förstår satsens mening
- Enligt *kognitivistiska* teorier befinner sig Nisse då i ett visst mentalt tillstånd, en *trosföreställning*: han *tror* att det är fel att göra abort

- Vad Nisse säger/tror är alltså att handlingen att göra abort har *egenskapen* att vara fel
- Detta är *sant* om handlingen att göra abort verkligen har egenskapen att vara fel (och den är *falsk* om handlingen *inte* har egenskapen att vara fel)
- Enligt kognitivistiska teorier kan alltså värdesatser (rent språkligt sett) vara *sanna* eller *falska* beroende på om de stämmer överens med verkligheten eller inte

Kognitivistiska teorier:

Värdesemantik	Värdeontologi	Värdeepistemologi
Objektivism	Realism	Kognitivism
Naturalism	Idealism	Skepticism
Emotivism/ Preskriptivism	Nihilism	

Icke-kognitivism

- Anta igen att Nisse säger ”Abort är fel”
- Enligt icke-kognitivistiska teorier har han *inte någon trosföreställning*—och tillskriver ingen egenskap till någonting—utan uttrycker istället sin (negativa) *inställning till abort*
- ”Abort är fel” kan *inte* vara sant eller falskt eftersom satsen uttrycker en inställning (och inställningar kan inte vara sanna eller falska)

Icke-kognitivism:

Värdesemantik	Värdeontologi	Värdeepistemologi
Objektivism	Realism	Kognitivism
Naturalism	Idealism	Skepticism
Emotivism Preskriptivism	Nihilism	

Från semantik till *ontologi*

- Ta igen exemplet på en vanlig påståendesats: ”Tavlan är rektangulär”
- Denna sats uttrycker *trosföreställningen* att tavlan har *egenskapen* att vara rektangulär
- Satsen/ trosföreställningen är *sann* om tavlan verkligen har egenskapen att vara rektangulär (annars falsk)

- Om det är sant att tavlan är rektangulär så måste det finnas någonting som gör det sant
- Nämligen det faktum att tavlan är rektangulär
- Alltså, för att det skall vara sant att tavlan är rektangulär så måste det finnas en viss *egenskap* (rektanguläritet) samt ett visst *faktum* (att tavlan har denna egenskap)

- Men hur är det då med *värdesatser* som ”Abort är fel”? Om det är sant att abort är fel så måste det finnas någonting som gör detta sant
- Det måste vara ett faktum att abort är fel
- Alltså, för att det skall vara sant att abort är fel så måste det finnas en viss *värdeegenskap* (”felhet”) och ett visst *värdefaktum* (att handlingen att göra abort har denna värdeegenskap)

- Men *finns* det verkligen någonting som kan göra värdeomdömen sanna? Finns det värdeegenskaper och värdefakta?
- Om ja, hur är dessa egenskaper och fakta isf beskaffade? Är de som vilka andra egenskaper och fakta som helst (t.ex. som faktumet att tavlan är rektangulär) eller är de speciella på något vis?
- Detta är värdeontologiska frågor

3 värdeontologiska teorier

- Realism: värdeegenskaper/fakta existerar och kan göra värdeomdömen (objektivt) sanna
- Idealism: värdeegenskaper/fakta har en sorts existens som på något sätt är *beroende av oss*. Värdeomdömen kan vara "sanna" i ngn mening men det är då inte fråga om någon *objektiv sanning*
- Nihilism: Det finns inga värdeegenskaper/fakta. Inga värdeomdömen är sanna

Notera att man kan kombinera semantiska och ontologiska positioner på lite olika vis
Ex.

- Bergströms egen position är *objektivism* på det semantiska planet + *realism* på det ontologiska planet
- *Icke-kognitivist* (emotivister & preskriptivister) är vanligtvis *nihilister* (men måste de vara det?)
- Kombinationen objektivism + nihilism är också möjlig och kallas "misstagsteorin"

Misstagsteorin ("error theory"):

- Värdeomdömen är påståenden som gör anspråk på att beskriva värdefakta
- Men eftersom det inte finns några värdefakta i verkligheten (nihilism) så finns det ingenting som kan *göra* värdeomdömen *sanna*
- Alla värdeomdömen är därför falska!

Från ontologi till epistemologi

- I värdeepistemologin frågar man sig huruvida man kan ha *kunskap* i värdefrågor?
- Dvs. om man kan *veta* att någonting är rätt, fel, gott, ont, vackert, fult, att något bör eller inte bör göras, att ngt är ens plikt etc.
- Samt *hur* sådan kunskap isf är möjlig

Vad är kunskap?

- Klassisk uppfattning: Kunskap = *sann*, *rättfärdigad*, *tro*

En person *vet* (dvs. har kunskap om) att p *om*

1. personen tror att p (dvs. hon har *troföreställningen* att p)
2. det är sant att p, och
3. personen har goda skäl att tro p

Exempel:

p = det regnar

En person vet (har kunskap om) att det regnar *omm*:

1. hon tror att det regnar (dvs. hon har *tro*föreställningen att det regnar),
2. det är sant att det regnar, och
3. hon har goda skäl att tro att det regnar

- *Per definition* så måste p alltså vara sant för att man skall kunna *veta* att p
- Det innebär att för att man skall kunna ha kunskap i värdefrågor så måste det finnas sanning i sådana frågor
- Om *nihilismen* är sann på det ontologiska planet och det alltså inte finns några värdefakta så finns det ingenting att ha kunskap *om* i värdefrågor

Nihilism leder till skepticism

- Nihilism på det ontologiska planet leder därför till *skepticism* på det epistemologiska planet (men det kan även finnas andra anledningar till skepticism)
- Värdeskepticism: uppfattningen att man inte kan ha kunskap i värdefrågor
- Enligt skepticismen kan man alltså inte veta att en viss handling är moraliskt rätt el. fel, etc.

- Motsatsen till skepticismen kallar Bergström för "kognitivism" (Observera dock att detta inte är det samma som kognitivismen i semantiken!)
- Epistemologisk kognitivism: uppfattningen att man *kan* ha kunskap i värdefrågor
- Detta förutsätter att det finns *sanning* i värdefrågor (oförenligt med nihilismen)